

СФЕРЕ ФУНКЦИОНИСАЊА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА

МИХАЈЛО ФЕЈСА

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад, Србија,
fejsam@gmail.com

Сажетак Иако русински језик користи веома мала популација, он је према професору Александру Д. Дуличенку заступљен у свим издвојеним сферама функционисања (уметничка литература, администрација, наука, властите културне институције и организације, црква, позоришна друштва, радио, телевизија, топографски натписи и други натписи, лична преписка), што га чини најразвијенијим словенским острвским микројезиком.

Кључне речи:

микројезици,
русински језик,
сфере
функционисања,
Русини у Србији,
мањинска права,
социолингвистика

THE FUNCTIONAL SPHERES OF THE RUTHENIAN LANGUAGE

MIHAJLO FEJSA

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Novi Sad, Serbia, fejsam@gmail.com

Keywords: microlanguages, Ruthenian language, functional spheres, Ruthenians in Serbia, minority rights, sociolinguistics

Abstract Although the Ruthenian language is used by a very small population, according to Professor Alexander D. Duličenko, it is represented in all distinguished functional spheres (fiction, administration, science, own cultural institutions and organizations, churches, theater societies, radio, television, topographic inscriptions and other inscriptions, personal correspondence), which makes it the most developed Slavic island microlanguage.

1 Увод¹

Русини на просторима Бачке, Срема и Славоније живе скоро три века. Средином 18. века уред Угарске их је у те крајеве довео као колонисте, заједно са Словацима и, нешто касније, Немцима. Немци су долазили из Немачког царства, а Русини и Словаци су се само премештали унутар Угарске (Gavrilović 1977: 153).

Први Русини су се организовано доселили у Крстур 1751. и у Куцуру 1763. из североисточних угарских жупанија; већина тих жупанија су данас у источној Словачкој, а остале у Мађарској, Украјини и Румунији (Fejsa 2000: 272; Фејса 2010: 12–13). Место у једној држави, као што је био случај у време присељења у Бачку, стицајем околности Русини се данас налазе у неколико држава Карпатског ареала – највише у Словачкој, Украјини, Пољској, Мађарској, Румунији, Чешкој, Молдавији, Босни и Херцеговини, Хрватској и Србији.

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1919) Русинима је дозвољено формирати националне, културне институције на основу колективних права свих националних мањина, што није био случај у њиховој постојбини. То је био догађај од значаја највишег степена који је трасирао пут њиховог националног и културног развоја (Хорњак 2006: 26).

Што се тиче Русина Карпатског ареала, они су у другој половини 20. века избрисани са мапе народа средње Европе (Magosci 1996: 33). Концепт непризнавања Русина, који је карактерисао СССР, нестао је распадом СССР-а. До данас се одржао само у Украјини.

Иако је етнокултурни развој бачко-сремских Русина прекинут средином 1990-их година ратом у бившој Југославији, признање русинске националне заједнице никада није доведено у питање. Прихваћени су и међународни стандарди у вези са националним правима мањина. Два су веома значајна међународна документа потписана – Европска повеља за регионалне и мањинске језике, коју је потписала Државна Заједница Србије и Црне Горе

¹ Рад је настао као резултат пројеката Језици и културе у времену и простору (који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије) и Истраживање, опис и анализа акредитоване литературе Одсека за русинистику и њена дигитализација (који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност).

2005. године, и Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, коју је потписала Савезна Република Југославија 2001. године. Суштина ових докумената је инкорпорирана у Устав Републике Србије из 2006. године (Фејса 2010: 26, 55).

2 Теорије о пореклу Русина и русинског језика

Русински језик је као језик у славистику увео Александар Д. Дуличенко (1981: 134, 1995, 1998). На основу изучавања микројезика Дуличенко је русински језик прво назвао *острвски југословенско-русински микројезик* (Дуличенко 2009: 15). Атрибут *југословенски* је одговарао у времену док је постојала држава која је укључивала у себе именуцу Југославија у којој су се налазили и Бачка и Срем и Славонија, али како су формиране Република Хрватска и Република Србија, тј. како су се Русини нашли у две државе за русински књижевни језик одговарајући атрибут је *јужнорусински*; атрибути *бачко-сремски* и *војвођански* такође одговарају, али имају уже значење јер сугеришу да се русински језик користи само у Србији. Сумирајући значај Дуличенкове научне делатности, Јулијан Рамач закључује да је Дуличенко, између осталог, „теоријски аргументовао јужнорусинску микрофилологију као научну дисциплину” (Рамач 2011: 26).

У зависности од теорије о пореклу Русина и русинског језика, русински језик је у литератури третиран као дијалекат руског, дијалекат украјинског, дијалекат словачког или као аутохтони словенски језик (Густавсон 1983: 27–28). Свака од четири теорије о пореклу Русина и русинског језика директно утиче и на статус књижевности и на статус културе Русина у Србији. Свен Густавсон је однос етничке припадности, статуса језика и језичке припадности представио на следећи начин:

Табела 1: Схватање украјинофила

етничка припадност	статус језика	језичка припадност
У Украјинци	украјински	украјински
Р Украјинци	русински	украјински
С Словаци	словачки	словачки

Извор: истраживање аутора

Табела 2: Схватање русинофила

етничка припадност	статус језика	језичка припадност
У Украјинци	украјински	украјински
Р Русини	русински	русински
С Словаци	словачки	словачки

Извор: истраживање аутора

Табела 3: Схватање москвофила

етничка припадност	статус језика	језичка припадност
У/Р (укључ. Русе, Белорусе, Украјинце, Русине)	руски (укључ. варијанте као што је утроруска)	руски
С Словаци	словачки	словачки

Извор: истраживање аутора

Табела 4а: Схватање словакофила

етничка припадност	статус језика	језичка припадност
У Украјинци	украјински	украјински
Р Словаци	русински	словачки
С Словаци	словачки	словачки

Извор: истраживање аутора

Табела 4б: Схватање словакофила

етничка припадност	статус језика	језичка припадност
У Украјинци	украјински	украјински
Р Украјинци	русински	словачки
С Словаци	словачки	словачки

Извор: истраживање аутора

Присталице тих теорија језичку припадност углавном формирају на основу етничког схватања па су Русини, по украјинофилима, Украјинци а њихов језик украјински, по схватању русинофила *Руснаци* (како се сами бачко-сремски Русини називају) су Русини а њихов језик русински, по схватању москвофила/русофила Русини су Руси а њихов језик је *руски* (како га и сами бачко-сремски Русини називају) и, по схватању словакофила, Русини су Словаци (или Украјинци) а њихов језик је словачки.

Аутори прве две русинске граматике, о. др Хавријил Костељник (Костељник 1923) и Микола М. Кочиш (1977), сматрали су да је русински језик дијалекат украјинског језика. Може се рећи да су на истим позицијама и сви лингвисти који су се русинским језиком бавили у СССР-у, пошто је Коминтерна на

конгресу 1924. године у Москви заузела управо такво становиште (Гамаш 1988: 341), нпр. Јосип Дзендзељивски (Дзендзелівський 1969, 1996), Васиљ Лата (Латга 1991), Љубомир Белеј (Белей 1993, 2017), Борис Небесниј (2005), Олекса Мишанић (Мишанич 2013), Павло Чучка (1973, 2013), Виктор Мојсијенко (Мойсиенко 2018) и други. То становиште се чврсто држи само у Украјини, односно код украјиниста, и заснива се на формулацијама типа: „војвођански Русини су потомци украјинских досељеника“ (Мойсиенко 2018: 287; иако сви документи из средине 18. века пишу о досељеницима који су Русини гркокатолици); „бачко-сремски русински је настао на основу структуре украјинског језика” (исто; и поред тога што је украјински језик базиран на говору/говорима средњег Наддњипровља и околних области, а бачко-сремски русински језик је базиран на говору/говорима Карпатског ареала); „русински је анахрона и ретрогардна појава“ (Кочиш 1978: 22; иако је русински жива појава у Србији, у Хрватској, Словачкој, Пољској, Мађарској, па и у Украјини). То што Влада Украјине и Национална академија наука Украјине не желе признати русински језик ни у једној од четири (а могуће и пет) варијанти то није оправдање за често коришћени исказ по коме је русински језик „фикција“ (Мойсиенко 2018: 287), а не реалија.

Другу групу лингвиста, чине нпр. чешки Франтишек Пастрнек, Јозеф Пата, словачки Јозеф Шкултети, руски А. И. Соболевски, норвешки О. Брок (Дуличенко 2002: 15–16), Чарлс Бидвел (Bidwell 1966), Свен Густавсон (Густавсон: 1983), Штефан Швагровски (Швагровски 1996–1997), Хорас Лант (Lunt 1998), Сергеј Скорвид (2009, 2015), који сматрају да је русински језик дијалекат словачког, одн. да представља идиом источнословачког типа, базиран на говорима Земплина и Шариша. Међу њима, што треба посебно истаћи, не налазе се само лингвисти са словачког говорног подручја, већ и велики број реномираних лингвиста са англосаксонског говорног подручја. И Чарлс Бидвел, аутор првог научног рада написаног на енглеском језику, је на овим позицијама када закључује: “Говор бачких Русина се јасно класификује као источнословачки дијалекат“ (Bidwell 1966: 36). Пошто је његов закључак базиран искључиво на лингвистичким чињеницама, он се може третирати као објективан научни закључак, за разлику од закључака који су изведени углавном на основу нелингвистичких разлога. Анализирајући тријаду говор – дијалекат – језик, Михајло Фејса уочава две методолошке грешке које се праве када се лингвистички закључци изводе без праве лингвистичке анализе: 1. узима се синхрони друштвени (државни) критеријум који се уноси у

дефинисање синхроно-дијахроног ентитета (лингвистичке појаве); 2. узима се дијахрони културни моменат, тј. културна источнословенска традиција, који се идентификује са властитим синхроним националним идентитетом и као такав уноси се у дефинисање природе русинског језика (Фејса 1992–1993: 99).

Руска теорија је била најутицајнија за време Руске Империје (1721–1917), углавном у другој половини 19. века и првих деценија 20. века. Такви су нпр. М. А. Врабељ, Е. Сабов, А. Петров (Дуличенко 2002: 14) и Г. Геровски, који је по Полу Р. Магочију најбоље описао русофилску позицију (Магочи 1984: 11). Геровски је сматрао да постоји један руски језик, који се састоји од три дијалекта које је класификовао као североисточни или великоруски, јужни или малоруски и западни или белоруски. Пошто Руска академија наука признаје русински језик, можемо закључити да русофилска теорија у 21. веку није релевантна.

Догађај од посебне важности који се значајно одразио на савремени статус русинског језика представља објављивање монографије *Русински језик* уредника Пола Р. Магочија (Magosci 2004) у реномираној кодификационој едицији Универзитета у Ополу, као четрнасте по реду, посвећене најмлађем словенском језику. У монографији су заступљене четири варијанте русинског језика – бачко-сремска (у Србији и Хрватској), прешовска (у Словачкој), лемковска (у Пољској) и закарпатска (у Украјини, Румунији и Мађарској, иако мађарски русинисти настоје да за Русине у Мађарској кодификују и пету варијанту). Тиме је русинистичка теорија добила веома јаку основу. Варијантама русинског језика у славистици све већу пажњу посвећују не само лингвисти којима је нека од варијанти русинског језика истовремено и матерњи језик, него и лингвисти-слависти којима ниједна од варијанти није матерњи језик (нпр. Kushko 2007; Тир 2010; Vartie 2011).

Бачко-сремску варијанту русинског језика користи веома мала популација, али је она према Дуличенку заступљена у свим издвојеним сферама функционисања (уметничка литература, администрација, наука, властите културне институције и организације, црква, позоришна друштва, радио, телевизија, топографски натписи и други натписи, лична преписка), што је чини најразвијенијим словенским острвским микројезиком. У односу на све остале микројезике, русински микројезик има најшири функционални спектар, а најближи ширини функционалног спектра русинског микројезика

су градишћанско-хрватски, кашупски и карпаторусински (Дуличенко 2009: 38). Иако је у русинистичној литератури присутна и класификација сфера функционисања Ане Плишкове за прешовску варијанту русинског језика, у којој је ауторка издвојила седам практичних сфера функционисања русинског језика у Словачкој (сфера свакодневног контакта – породична, сфера службеног контакта, позоришна, медијска, књижевна, професионална, образовна; Плишкова 2008), ми ћемо се у раду држати Дуличенкове класификације, имајући у виду и чињеницу да је она и настала на основу сагледавања функционисања бачко-сремске варијанте русинског језика.

3 Сфере функционисања бачко-сремске варијанте русинског језика

3.1 Уметничка литература

Уметничка литература на јужнорусинском језика започета је на почетку 20. века, тачније 1904. године објављивањем *Идилског венца Из мог села* о. др Хавријила Костељника (Дуличенко 1972: 44). Међу најзначајнијим књигама које је објавило Русинско народно просветно друштво налазе се *Јефтајева ћерка* Хавријила Костељника – први русински позоришни комад неједночинка (1924) и *Булка* Јанка Фејсе – први русински зборник песама за децу (1929). Посебно је значајно што је Русинско народно просветно друштво основало и прву русинску штампарију 1936. године у Руском Крстуру (Рамач 2002: 554).

Изузетно значајан моменат за издаваштво на русинском језику представља оснивање Новинско-издавачке установе Руске слово, која је објављивала: *Руске слово* (*Русинска реч*), од 1945; *Руски календар* (*Русински календар*), од 1946; *Захрадка* (*Баштица*), од 1947; *Шветлосц* (*Светлост*) од 1952. године. Новинско-издавачка установа Руске слово данас објављује недељне новине *Руске слово* (тираж 2.400 примерака), дечији месечни часопис *Захрадка* (тираж 1.200 примерака), часопис за књижевност, културу и уметност *Шветлосц* (објављује се квартално, тираж 400 примерака), *Руски календар* (тираж 1.300 примерака) и неколико књига годишње, међу којима су преко половине белетристичке (Јким и др. 2009: 62).

Други веома значајан издавач је Завод за издавање уџбеника из Београда – Одељење у Новом Саду. Русинска редакција, која је основана 1965. године, објавила је око 1.000 наслова до сада (Сабо 2008: 323). Завод углавном штампа уџбенике за основну и средњу школу, али и белетристику-лектиру.

Као издавачи појављују се и: Епархија св. Николаја (Апостолски егзархат за гркокатолике у Србији и Црној Гори до 2020. године) из Руског Крстура која од 1994. године објављује месечник *Дзвони (Звона)* и књиге духовне тематике; Друштво за русински језик, књижевност и културу које од 1988. године објављује годишњак *Studia Ruthenica*, који се од 1975. године звао *Творчосц (Стваралаштво)*; Матица русинска која од 2004. године објављује четворомесечник *Руснак (Руснак/Русин)*; Културно-просветно друштво ДОК које од 1996. године објављује годишњак *Ерато над Куцурам/Коцурам* (Фејса 2010: 41-42). Веома значајан издавач је и Завод за културу војвођанских Русина (в. и 3.4).

3.2 Администрација

Аутономна покрајина Војводина је стекла увећана самоуправна права према Уставу из 1974. године, који је Војводину дефинисао као један од субјеката југословенске федерације. Пет народа Војводине стекло је статус официјелних народности – Срби, Мађари, Румуни, Словаци и Русини. Русински језик је постао један од пет службених језика Аутономне Покрајине Војводине. Први пут постало је могуће користити русински језик у суду, у канцеларијама, на јавних натписима итд. Преводиоцима за русински језик обезбеђен је посао у општинама где је значајан број чланова русинске националне мањине.

У органима Аутономне покрајине Војводине, поред српског језика и ћириличног писма, у равноправној службеној употреби су и мађарски, словачки, хрватски, румунски и русински језик и њихова писма (члан 24 Статута АПВ; Skupština APV). Случај русинског језика који је у службеној употреби неколико деценија, како у покрајинским органима тако и на територији шест општина (Бачка Топола, Кула, Нови Сад, Шид, Врбас, Жабал) у којима Русини живе у значајном броју, у сваком случају је пример за истицање пред многим развијеним европским друштвима и државама. Законодавна, извршна и судска тела делују у свим областима у којима су језичка и културна права за русинску мањину изузетно важна (образовање, култура, медији и локална власт).

Припадницима русинске мањине је омогућено да користе свој језик у службеној употреби у општини или насељу у којима чине 15% локалног становништва. Закон обезбеђује и службену употребу русинског језика у судским поступцима, баш као и у изборним материјалима. Русинској мањини је дато право да на свом језику исписује називе улица или других топографских показатеља. У областима у којима русинска мањина чини до 15% локалног становништва законски прописи се објављују на русинском језику.

Устав Републике Србије из 2006. године гарантује у члану 75. колективна мањинска права на основу којих припадници националних мањина, непосредно или преко својих представника учествују у одлучивању или сами одлучују о појединачним питањима везаним за своју културу, образовање, информисање и службену употребу језика и писма, у складу са законом.

3.3 Наука

Одсек за русинистику Филозофског факултета у Новом Саду представља највиши ниво образовања на русинском. Нови курикулум Одсека за русинистику, базиран на Болоњској декларацији, акредитован је 2008. године. Поред Фонетике русинског, Морфологије, Синтаксе, Историјске граматике, Русинске књижевности, Историје Русина и Фолклористике Русина, неколико нових курсева је уведено: Правопис русинског језика, Енглеско-русинска контрастивна граматика и Карпаторусински језик (курсеви професора Михајла Фејсе) и Русинска дечија поезија, Роман и Драма (курсеви професора Јулијана Тамаша).

Пошто је русинска популација у Војводини / Србији прилично мала, Одсек за русинистику је специфичан због релативно малог броја студената. Двадесетак студената студира на Одсеку. У просеку има троје студената уписаних по школској години.

Курсеви русинског језика могу се похађати и на Одсеку за медије где постоји могућност да се на буџет упише двоје студената. Студенти са неколико одсека Филозофског факултета могу студирати русински језик као изборни.

Шездесет и двоје студената је досад дипломирало на Одсеку за русинистику. Од њих се очекује да буду лидери културно-образовног живота Русина у Србији у првој половини 21. века.

3.4 Властите културне институције и организације

Оснивање Русинског народног просветног друштва, названог Просвета, био је први корак којим су Русини манифестовали своју тежњу према независном националном и културном животу. На оснивачкој седници, 2. јула 1919. године у Новом Саду, русинска национална заједница решила је да издигне свој народни језик (не руски или украјински, који су такође били предлагани) на ниво књижевног језика. Прва културно-просветна организација донела је одлуку да се њен свакодневни говор користи у образовању, културним животу и штампи. Ова одлука била је базирана на чињеници да су књиге религиозног и књижевног карактера већ биле објављиване на том језику (Medješi 1993: 146). Прва русинска културна организација је објавила неколико књига од великог значаја. Најутицајнија књига тог времена била је прва русинска граматика (*Граматика бачванско-русинског говора*, 1923) Хавријила Костељника. Русинско народно просветно друштво објављивало је календаре (1921-1941), часописе (*Русинске новине*, 1924-1941; *Наша баиштица*, 1937-1941) и друге публикације (нпр. *Буквар* и бројни уџбеници).

Друга културно-просветна организација, Културно-просветни савез југословенских Русина, названа Зрак, основана је 3. септембра 1933. године у Врбасу. Чланови КПСРЈ нису били задовољни украјинофилским тенденцијама РНПД. Они су промовисали идеју да су војвођански Русини, као и сви Русини, огранак руске националности (Magosci 2002: 510). Организација је објављивала календаре (1935-1941), новине и друге публикације.

После Другог светског рата, 1945. године, основана је прва гимназија на русинском језику у Руском Крстуру, формирана је нова организација за све Русине у бившој Југославији – Матица русинска и Новинско-издавачка установа Руске слово (в. 3.1).

Друштво за русински језик, књижевност и културу основано је 1970. године и данас представља најстарију русинску организацију. Друштво за русински језик и књижевност почело је објављивати свој гласник *Творчосц / Стваралаштво* (1975), касније *Studia Ruthenica* (1988).

Данас се најшира културна активност русинске националне заједнице остварује у оквиру двадесетак неполитичких, културно-просветних-уметничких организација и институција. Национално гледано, најзначајније су: у Руском Крстуру (Дом културе Руски Крстур, Русинско народно позориште Петро Ризнич Ђаћа, Матица русинска, Раст Ruthenorum), у Новом Саду (Друштво за русински језик, књижевност и културу, Русинско културно-просветно друштво, Матица – Друштво Русина Новог Сада – Војводине, НВО Русински форум ГЕА, Културно-просветно друштво ДОК – Нови Сад, Форум младих Матице русинске), Куцури (КУД Жетва, Етно клуб Отето од заборава, КУМ), Ђурђеву (КУД Тарас Шевченко, Хор Розанов), Врбасу (КПД Карпати, Уметничка колонија Њаради), Руском Крстуру (НВО младих Русина Раст Ruthenorum), Шиду (КПД Ђура Киш), Новом Орахову (КУД Петро Кузмјак), Кули (РКУД Др Хавријил Костељник), Суботици (Друштво Русина у Суботици) и у Сремској Митровици (Друштво Русина у Сремској Митровици). Њихов заједнички именитељ је борба за очувањем и унапређењем постојања и културног живота Русина у Војводини / Србији.

Демократске промене у Србији 2000. године, између осталог, резултирале су новим приступом владе Републике Србије према националним мањинама. Нови законски статус омогућио је русинској заједници да оснује две веома важне институције – Национални савет русинске националне мањине и Завод за културу војвођанских Русина. Док је Завод за културу војвођанских Русина основан за културу у најширем смислу, Национални савет русинске националне мањине је основан за четири области у којима русинска заједница има загарантована права – за културу, за образовање, за информисање и за службену употребу језика и писма. Оснивањем Националног савета русинске националне мањине русинска мањина има могућност, с једне стране, да очува и развије елементе свог идентитета, т.ј. да очува и унапреди своје културне, језичке, верске и друге специфичности, и, с друге стране, да учествује у друштвеном животу и да дели политичку управну власт. Русини су први пут у својој историји стекли могућност да креирају властиту судбину буџетским

средствима које обезбеђује држава (Јким и др. 2009: 18). Ове две институције представљају иновације.

Има око двадесет пет традиционалних културних фестивала/манифестација: Фестивал русинске културе Црвена ружа, Фестивал позоришних представа за децу и одрасле Драмски меморијал Петра Ризнића Ђађе, Културна манифестација Костељникова јесен, Мултимедијална манифестација Дњовка, Фестивал Водова фест, Међународни волонтерски камп (у Руском Крстуру), Фестивал изворног стваралаштва Русина Куцурска жетва, Ликовно-литерарна колонија Ерато над Куцуром, Међународни фестивал хумора и сатире Куцурски клип, Уметничка колонија Из наше прошлости у нашу будућност, Божићни концерт, Ускрс у Куцури, Сусрети дечије драме (у Куцури), Фестивал нове русинске песме у народном духу Ружин врт, Фестивал монодраме и дуодраме, Дани Миколе М. Кочиша, Меморијал професора Хавријила Х. Нађа, Фестивал дечијег стваралаштва Веселинка, Поетске нити Меланије Павловић, Сусрет русинских основних и средњих школа (у Новом Саду), Фестивал изворног певања Да се не заборави (у Ђурђеву), Фестивал народних оркестара Мелодије Русинског двора (у Шиду), Културна манифестација Пролеће др Мафтеја Винаја, Концерт озбиљне музике (у Суботици), Књижевно-драмски сусрет Годишњица рођења баснописца Штефана Чакана, Манифестација 13. мај (у Новом Орахову), Сусрет хорова, Уметничка колонија Њаради (у Врбасу), Уметничка колонија Сусрет код Боднарова (у Госпођинцима), Сусрет рецитатора (у Кули) и други.

Посебну пажњу завређује образовна вертикала на русинском језику. Почети школског образовања на русинском језику могу да се прате од средине 18. века – од 1753. године у Руском Крстуру и од 1765. године у Куцури, а почети предшколског образовања на русинском језику могу да се прате од почетка 20. века – од 1903. године у Руском Крстуру и од 1905. у Куцури.

Према Закону русинској деци која похађају основне школе у оним војвођанским општинама и местима где живи значајан проценат Русина (до 15%) омогућена су три часа недељно на њиховом матерњем језику. Поред редовне наставе (сви предмети) на русинском језику од 1. до 8. разреда у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеву, у другим русинским срединама где због малог броја ученика нема могућности организовања редовне наставе на русинском језику, организује се изучавање русинског језика са елементима националне

културе). Предмет је изборни и заступљен је са два часа недељно. Он је заступљен у Бачкој Тополи, Госпођинцима, Куцури, Кули, Новом Саду, Новом Орахову, Петроварадину, Савином Селу, Сремској Каменици, Сремској Митровици, Суботици, Ветернику, Врбасу и у Шиду са посебним одељењима у Бачинцима, Беркасову и Бикич Долу. Укупан број места долази до 16 а више од 330 ученика је обухваћено њиме (Јким и др. 2009: 27). Општи тренд је да се број ученика у школама са редовном наставом смањује а број ученика у школама са неговањем увећава.

Гимназија Петро Кузмјак у Руском Крстуру обезбеђује потпуно образовање на средњошколском нивоу на русинском језику од 1970. године. То је једина средња школа на русинском у свету.

Одсек за русинистику представља највиши ниво образовања на русинском (в. 3.3).

3.5 Црква

Када се хришћанска црква поделила, после 1054. године, Русини су остали у источној, православној сфери, номинално под јурисдикцијом екуменског патријарха у Константинопољу. Од стварања Унијатске цркве, то јест од стварања Источне хришћанске цркве у унији са Римом, између 1596. и 1646. године, унијатима је допуштено да задрже источни обред и традиције, али су морали признати папу у Риму, а не екуменског патријарха у Константинопољу, као врховног поглавара њихове цркве. Због тога, од седемнастог века, Карпатски Русини су били или православни или унијати. Године 1772. унијати су преименовани у гркокатолике.

Русини су основали парохије убрзо по досељењу у Бачку. Цркве су изградиле само неколико година после насељавања Крстура и Куцуре. Русокрстурска и куцурска парохија биле су укључене у Крижевску епархију за гркокатолике 1777. године. Апостолски егзархат за гркокатолике у Србији и Црној Гори је основан 2003. године, а 2020. је основана Епархија св. Николаја. Епархија св. Николаја се састоји од следећих парохија: Бачинци, Београд, Беркасово, Бикич До, Врбас 1, Врбас 2, Госпођинци, Ђурђево, Инђија, Кула, Куцура, Марковац, Нови Сад, Ново Орахово, Руски Крстур, Сремска Митровица, Суботица, Шид, а формирају се парохије у Бачкој Тополи и Вршцу (Јким и

др. 2009: 67). Има око 22.000 верника у Епархија св. Николаја, а, поред Украјинаца и Румуна, који су такође гркокатолици, скоро сви Русини (око 16.000) су гркокатолици. Ходочасничко место Епархије св. Николаја је Водица. Неспорно је да Епархија св. Николаја доприноси очувању не само гркокатоличких вредности, него и очувању русинског језика и традиције. Апостолски егзархат објављује месечни часопис *Дзвони / Звона* и неколико књига годишње.

3.6 Позоришна друштва

Први писани документ о постојању позоришне делатности код бачко-сремских Русина потиче из 1913. године. Он указује на приказивање две једночинке (*Не проклињи* и *Врачара*) у Куцури (Фејса и др. 2013: 7). У Куцури је 1925. године изведена и прва представа (*Јефатајева ћерка*) (исто: 9).

Оснивањем полупрофесионалног Русинског народног позоришта Петро Ризнић Ђаћа позоришна активност се одвија углавном у Руском Крстуру. Спорадично и у Новом Саду, Куцури, Ђурђеву, Шиду и другим местима у којима постоје културно-уметничка или културно-просветна друштва.

Три позоришне манифестације се истичу: Драмски меморијал Петра Ризнића Ђаће у Руском Крстуру, Фестивал монодраме и дуодраме у Новом Саду и Сусрети дечије драме у Куцури.

3.7 Радио

Прве радио емисије на русинском су емитоване 1948. године. Данас редакција на русинском језику делује у оквиру Радио-телевизије Војводина из Новог Сада. Радио редакција годишње емитује 2.472 сата радио програма. Слушаоци дневно могу слушати 4 сата програма разговора и музичког формата, који се током сваке године допуњавају са неколико посебних програма, када се покривају значајнији културни догађаји и преносе литургије за важније празнике.

Радио емисије на русинском језику се могу чути и на локалним станицама у информативно-пропагандним центрима Кула, Врбас, Бачка Топола и Шид.

3.8 Телевизија

Телевизија Нови Сад је почела са емитовањем програма 1975. године. Редакција на русинском језику данас делује у оквиру Радио-телевизије Војводина. ТВ редакција емитује око 744 сата ТВ програма на русинском језику годишње. Пет пута недељно емитују се десетоминутне вести на русинском језику. Најпопуларније емисије су *Добри вечар Војводино* (РТВ 2, четвртак, 20 ч.) и *ТВ магазин* (РТВ 2, недеља, 20 ч.). Постоји и неколико других специјалних програма који се емитују током целе године.

Интернет је изузетно значајан извор информација како за војвођанске Русине тако и за карпатске Русине уопште. Постоји и неколико сајтова који су посвећени војвођанским Русинима. Е-адреса Националног савета русинске националне мањине је www.rusini.rs, е-адреса Завода за културу војвођанских Русина – www.zavod.rs, е-адреса Матице русинске – www.ruskamatka.org, е-адреса Друштва за русински језик, књижевност и културу – www.druzтво.org, адреса Културно-просветно друштва ДОК – www.kpddokns.org и други.

3.9 Топографски натписи и други натписи

У општини или насељу у којој чине 15% локалног становништва припадницима русинске националне мањине је дато право да на свом језику исписују и називе улица или других топографских показатеља. Закон обезбеђује и службену употребу русинског језика у судским поступцима, баш као и у изборним материјалима.

3.10 Лична преписка

Русински језик се у значајној мери користи у личној преписци. Иако је стандард ћирилично писмо, корисници русинског језика често пишу латиницом, посебно на друштвеним мрежама.

4 Закључак

Русински језик се данас развија у четири варијанте – бачко-сремској (у Србији и Хрватској), прешовској (у Словачкој), лемковској (у Пољској) и закарпатској (у Украјини, Румунији и Мађарској). Бачко-сремску варијанту русинског језика користи веома мала популација, али је она према Александру Д. Дуличенку заступљена у свим издвојеним сферама функционисања – уметничкој литератури, администрацији, науци, властитим културним институцијама и организацијама, цркви, позоришним друштвима, радију, телевизији, топографским натписима и другим натписима и личној преписци. Русински језик Русина у Србији и Хрватској има најшири функционални спектар; најближи ширини функционалног спектра русинског микројезика су градишћанско-хрватски, кашупски и карпаторусински.

Случај русинског језика у АПВ, који је у службеној употреби неколико деценија, како у покрајинским органима тако и на територији шест општина у којима Русини живе у значајном броју, је у сваком случају пример за истицање пред многим развијеним европским друштвима и државама. Пошто је призната административно, русинска мањина ужива велики степен самоуправе. Законодавна, извршна и судска тела делују у свим областима у којима су језичка и културна права за русинску мањину изузетно важна. То се посебно примењује на образовање, културу, медије и локалну власт. У последње две деценије Република Србија је предузела и неколико корака који несумњиво откривају велики напор да се унапреди статус русинске мањине па су основане и две потпуно нове институције – Национални савет русинске националне мањине и Завод за културу војвођанских Русина. Обе ове изузетно значајне институције делују у смеру очувања и развијања свих сфера употребе русинског језика.

Литература

- Gavin BARTIE, 2011: *Issues in Rusyn Language Standardisation*. Приступљено 20. 7. 2019 на theses.gla.ac.uk/2781/1/2011BartieMPhil-1.pdf
- Любомир БЕЛЕЙ, 1993: Про статус літературної мови русинів Югославії. *Українські Карпати*. Ужгород: Видавництво Карпати. 69–75.
- Charles BIDWELL, 1966: The Language of the Bačka Ruthenians in Yugoslavia. *Slavic and East European Journal* 10, 32–45.
- Slavko GAVRILOVIĆ, 1977: Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine. 153–278.

- Свен ГУСТАВСОН, 1983: Руски јазик у Југославији – дияхрония и синхрония. *Творчосу* 9, 20–30.
- Михајло ХОРЊАК, 2006: Бачко-сремски Русини. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745–2005) I*. Ред. Михајло Фейса. Нови Сад: ИК Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику, КПД ДОК. 23–73.
- Йосип О. ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, 1996: Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту. *Руснаци / Русини 1745-1995*. Ред. Юлиан Тамаш, Славко Сабо. Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства. 7–19.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 1972: Становление и развитие русинского языка в Югославии. *Славянское славяноведение* 3, 38–50.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 1981: Русинский язык. *Введение в славянскую филологию*. Ред. А. Е. Супрун, А. М. Калюта. Минск: Вышэйшая школа. 132–134.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 1995: *Jugoslavo Ruthenica I, Работи з рускеј филологиј*. Нови Сад: Руске слово.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 1998: Язык русин Сербии и Хорватии (Югославо-русинский язык. *Основы балканского языкознания. Языки балканского региона. Часть 2*, 247–272.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 2002: *Књижка о руском језику*. Нови Сад: НВУ Руске слово, Дружтво за руски јазик, литературу и културу.
- Александр Д. ДУЛИЧЕНКО, 2009: *Jugoslavo Ruthenica II, Работи з рускеј филологиј и историј*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, НВУ Руске слово.
- Гавријл КОСТЕЛЬНИК, 1923: *Грамматика бачвансько-рускеј бешеди*. Сримски Карловци: РНПД.
- Микола М. КОЧИШ, 1971: *Грaммaтикa рускoгo језикa*. Нови Сад: Покрајински завод за издаванг учебнїкох.
- Микола М. КОЧИШ, 1977: *Грaммaтикa рускoгo језикa: Фонетикa – морфологикa – лексикa I*. Нови Сад: Покрајински завод за издаванг учебнїкох.
- Микола М. КОЧИШ, 1978: *Лингвистични работи*. Нови Сад: Руске слово.
- Natasha KUSHKO, 2007: Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation. *The Slavic and East European Journal* 51/1, 111–132.
- Василь ЛАТТА, 1991: *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – Відділ української літератури.
- Horace G. LUNT, 1998: Notes on the Rusin Language of Yugoslavia and Its East Slovak Origins. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* XLII, 43–84. Приступљено 15. 6. 2021. на http://ilonas.net/valal/pdf/Lunt1998_Rusin_language_of_east_slovak_origins.pdf
- Павле Роберт МАЋОЧИ, 1984: Питане језика меџи Подкарпатскимa Русинами. *Творчосу* 10, 6–22.
- Paul R. MAGOCSI, 1996: The Rusyn Language Question Revisited. *A New Slavic Language Is Born*. Ed. Paul R. Magocsi. New York: Columbia University Press. 19–47.
- Paul R. MAGOCSI, Ivan POP, 2002: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Paul R. MAGOCSI (ed.), 2004: *Русинський јазик*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.
- Ljubomir MEDJEŠI 1993: The Problem of Cultural Borders In the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns. *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns and Ukrainians in Their Carpathian Homeland and Abroad*. Ed. Paul R. Magocsi. New York: Carpatho-Rusyn Research Center. 139–162.
- Олекса МИШАНИЧ: *Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму*. Приступљено 21. 9. 2020. на <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6767-1/978-966-02-6767-1.pdf> (25.03.2018)
- Віктор МОЙСИЄНКО, 2018: Микрофілологія чи діалектологія? Славянська микрофілологія, ред. Александр Д. Дуличенко, Мотоки Номати. *Славистика* XXII/2, 283–288.
- Борис НЕБЕСНИЈ, 2005: *Украјинци у Србији*. Приступљено 15. 05. 2021 са <https://www.rastko.rs/rastko/delo/11868>
- Anna Plišková, 2008: Practical Spheres of the Rusyn Language in Slovakia / Практичні сфери вживання русинського језика на Словачії. *Studia Slavica* 53/1, 95–115. <http://www.rusynacademy.sk/english/language.htm>
- Юлиан РАМАЧ, 2002: *Грaммaтикa рускoгo језикa*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Юлиан РАМАЧ, 2011: Проблеми стандардизациј. *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Ред. Анна Плішкова. Прип'їв: Світовый конгрес Русинів, Інститут русиньского языка і културы Прип'ївской універзیتی. 92–95.
- Таня ЯКИМ, 2009: *Руснаци у Србїї – Информатор*. Руски Керестур: Национални совет рускей националней заеднїци, Завод за културу войводянских Руснацох, НВУ Руске слово.
- Славко САБО, 2008: Завод за издаванє учебнїкох од нованя по нешка. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Ред. Михайло Фејса. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура. 319–324.
- Сергей С. СКОРВИД, 2009: Язык(и) русин в онлайн-режиме. *Труды и материалы. Славянские языки и культуры в современном мире*. Ред. Сергей С. Скорвид. Москва: Московский государственный университет. 317–318.
- Юлиан ТАМАШ, 1988: Володимир М. Гнаток и идентитет Русинох Угорскей. *Етнографични материали зоз Угорскей Руси V*. Ред. Юлиан Тамаш, Славко Сабо. Нови Сад: Руске слово. 297–358.
- Михайло ФЕЙСА, 1992-1993: Руски – бешеда, диялект чи язык. *Studia Ruthenica* 3, 83–105.
- Mihajlo FEJSA, 2000: Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians). *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Ed. Marcel Meaufront. Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays. 267–278.
- Михајло ФЕЈСА, 2010: *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Србија и ња руска менишина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј, КПД ДОК.
- Михајло ФЕЈСА, Лранка МЕЂЕШИ, Ђура МАКАЈИ, 2013: *Талија у Куцури*. Нови Сад: Руске слово.
- Штефан ШВАГРОВСКИ, 1996-1997: Ђу питању генези и нонституованя языка јужославянских Русинох (Руснацох). *Studia Ruthenica* 5, 88–102.

The Functional Spheres of the Ruthenian Language

The use of the Ruthenian language as a microlanguage has been analyzed according to the functional spheres distinguished by Alexander D. Duličenko – fiction, administration, science, authorities, own cultural institutions and organizations, churches, theatre companies, radio, television, topographic inscriptions and other inscriptions, as well as personal correspondence. The case of the Ruthenian language, which has been in official use for several decades, both in provincial organs and on the territory of six municipalities (Bačka Topola, Kula, Novi Sad, Šid, Vrbas, Žabalj), in which the Ruthenians live in a significant number (14,246 in Serbia according to the 2011 census), is by all means a prominent example for many developed societies and states. Legislative, executive and judicial bodies exercise power in all areas, in which the language and cultural rights of the Ruthenian minority are especially important. This applies particularly to education, culture, media and local authorities.

Apart from regular teaching (all subjects) in the Ruthenian language from the 1st to the 8th grade in Ruski Krstur, Kucura and Đurđevo, in other Ruthenian places where, because of a small number of pupils, there is no possibility of organizing regular teaching in the Ruthenian language, Ruthenian language teaching with elements of national culture is organized. The subject is optional and delivered on a two-classes a week basis. It takes place in Bačka Topola, Gospođinci, Kucura, Kula, Novi Sad, Novo Orahovo, Petrovaradin, Savino Selo, Sremska Kamenica, Sremska Mitrovica, Subotica, Veternik, Vrbas, and in Šid, where there are separate departments in Bačinci, Berkasovo and Bikič Do. The general trend is that the number of pupils in schools with regular teaching is getting lower and the number of pupils in schools with fostering is getting higher.

The Petro Kuzmjak High School (Gymnasium) in Ruski Krstur has been providing a complete secondary education in the Ruthenian language since 1970. It is the only high school in Ruthenian in the world. The Department of the Ruthenian Studies presents the highest level of education in Ruthenian.

